KANSLERDEMOKRATIET OG DE VESTTYSKE PARTIER

ADOLPH RASTÉN

EN RHINLANDSK PREUSSER

Et af de væsentligste træk i Konrad Adenauers politiske Tysklands- og Europabillede er hans ligefrem medfødte eller i hvert fald meget tidligt udviklede aversion mod »das Preussentum« og Preussens dominerende magtstilling inden for det tyske rige med Berlin som politisk og administrativt centrum.

For en rhinlandsk katolik som Adenauer måtte det være identisk med selve naturretten at modarbejde det protestantiske Preussen og søge at inddæmme Berlins ledende position, men han havde også sine bestemte udenrigspolitiske grunde til at stille sig i opposition til magtcentret i Berlin. Bismarcks politik var en meget dygtig, men jo også meget risikabel balancegang mellem Rusland og Frankrig, en politik, som manøvrerede med de berømte og fatale rygdækninger i øst mod vest og genforsikringerne hos vest mod øst. Jernkanslerens efterfølgere var som bekendt ikke så behændige jonglørkunstnere som han selv, og det er Tysklands bitre erfaringer af tyske kansleres og udenrigsministres forkærlighed for at føre »Schaukelpolitik« – balancepolitik –, som efter den første verdenskrig, i Weimartiden, fik Adenauer til at indtage en åbenlys og undertiden demonstrativ holdning mod det politiske Preussen.

Denne aversion forenedes hos Adenauer med et meget vidtgående krav om tysk provins-føderalisme, og politiske modstandere gør endnu i dag ganske ofte brug af påstande om, at Adenauer i virkeligheden var og er en separatist, og de søger at bevise, at han som Kølns overborgmester fra 1917 og indtil nazisternes magtovertagelse i 1933 arbejdede for at separere Rhinlandet fra det tyske rige og oprette en selvstændig rhinlandsk stat eller et rhinlandsk forbund med orientering til Frankrig. I 1934 blev Adenauer afskediget fra borgmesterposten på grund af sin antinazistiske holdning.

Efter den anden verdenskrig genindsattes han i sit embede som overborgmester af den amerikanske okkupationsmagt, men meget snart blev han afsat for anden gang af englænderne. Den egentlige motivering herfor skal

have været, at Adenauer ifølge den britiske efterretningstjenestes opfattelse videreførte sine separatistiske bestræbelser og drev maskepi med franskmændene, som jo på daværende tidspunkt var de mest ihærdige talsmænd for en tilbundsgående statslig udstykning af Tyskland. Selv har Adenauer meget kategorisk bestridt at have været en separatist af så yderligtgående art. Han hævder, at hans »separatisme« aldrig gik længere end til en konsekvent gennemført føderalisme, at hans statspolitiske mål var en tilnærmelse til Frankrig og en forsoning med dette land, og at han i Weimar-Tysklands første kaotiske år netop forhindrede, at det under den franske okkupation af Rhinlandet kom til den statslige adskillelse mellem Rhinprovinsen og det tyske rige, som de notoriske separatister tilstræbte.

Man kan sige, at Adenauers føderalistiske aspirationer er blevet mere end bønhørt efter Hitler-Tysklands fald i 1945. Det af ham så forhadte Preussen er forsvundet fra det politiske landkort, delt op som det nu er mellem Sovjetrusland og Polen. Omkring en fjerdedel af hele det øvrige tyske rige er under polsk administration, som det hedder med en midlertidig terminologi i Potsdam-aftalen, og mellem Oder-Neissegrænsen og Elben ligger »den tyske demokratiske republik«.

Vesttysklands stats- og magtområde dækker kun halvdelen af det tidligere tyske rige, og i forbundsrepublikkens grundlov har det føderalistiske princip fået en meget fremtrædende placering og er i de forløbne tolv år resulteret i adskillige stridigheder mellem Länder-staterne og forbundsstatens politiske centrum i Bonn.

Thi medens det tidligere var Preussen, som dominerede de tyske provinsstater fra Berlin, er det i Vesttyskland den lille hovedstad ved Rhinen, som søger at udstrække sine fangarme til de ti länder-stater. Forbundsrepublikkens største provins-stat, Nordrhein-Westfalen, er industrielt og økonomisk blevet den dominerende faktor i vesttysk samfundsliv, og med Bonn placeret som forbundsregeringens politiske og administrative centrum får Nordrhein-Westfalen yderligere glans af at være det nye vesttyske Preussen. Og eftersom Nordrhein-Westfalen i så overvejende grad er katolsk, har den kristelig-demokratiske magtstilling også fået karakter af at være konfessionel i væsen og målsætning (skønt det kristelig-demokratiske parti er en blanding af de to konfessioner).

»Hvad der end sker og hvorledes end Tyskland bliver samlet igen«, sagde Adenauer til sine nærmeste politiske meningsfæller i 1945, »så må det forhindres, at Berlin atter bliver det tyske centrum«. Centrum skulle forflyttes fra »det onde Preussen« og »det hedenske Berlin« til »det gode Vesttyskland«. Og sådan er det da også for forbundsrepublikkens vedkommende sket fyldest.

Men samtidig har føderalisten Adenauer, som under forarbejdet til skabelsen af den vesttyske grundlov så ivrigt talte enkeltstaternes sag, for-

vandlet sig mere og mere til en centralist, medens socialdemokraterne, som under Kurt Schumachers ledelse forfægtede den størst mulige centralisering, priser sig lykkelige over grundlovens føderalistiske udformning, uden hvilken de ville have haft langt vanskeligere ved at befæste og opretholde deres politiske positioner i en række enkeltstater.

Af føderalisten Adenauer, som med naturrettens ildhu bekæmpede den preussiske centralisme, er der blevet en rhinlandsk preusser, som med statsrettens præmisser kæmper for centralismen i sit eget parti og i Bonn-republikkens forhold til provins-staterne. Thi i tolv år har det været Adenauer, som havde magten, og den ville han ikke dele med nogen.

ADENAUERS VESTLIGE ORIENTERING

Oppositionen – såvel socialdemokraterne som de borgerlige – har villet hævde, at udgangspunktet for Adenauers Tysklandspolitik efter 1945 har været en bevidst bestræbelse på at opretholde Tysklands deling, fordi denne ville give den tyske veststat og den kristelige demokratisme større magt, end tilfældet ville have været, dersom de vestlige okkupationszoner og den sovjetrussiske okkupationszone var blevet sammensluttet i en eventuel konføderation eller en enkeltstat.

Og rigtigt er det, at Tysklands deling, den kolde krig og stormagternes interesse i at sikre sig hver sin tyske stats industrielle og befolkningsmæssige potentiel er selve grundlaget for den tyske forbundsrepubliks meget betydelige materielle udvikling efter 1949 og dens ekspansion som medlem af den vestlige militæralliance.

Foruden aversionen mod Preussen og det politiske Berlin hører det til grundtrækkene i Adenauers Tysklands-billede, at han ønskede den vesttyske stat indkorporeret så intimt som muligt i et vesteuropæisk forbund. Det er klart, at han som vesttysk kansler har villet give forbundsrepublikken den stærkest mulige position inden for den vestlige alliance, og han førte i denne henseende i 1950 – efter udbrudet af Koreakrigen – et meget selvstændigt og ikke ufarligt spil, da han på egen hånd tilbød vestmagterne en vesttysk oprustning. Men der er en hel del, som taler for, at Adenauer – den snedige taktiker, rævenes bedstefader, kansleren med de ensomme beslutninger og hvad han mere kaldes – i sit indre ængstes for den tyske nation, for dens ubalancerede politiske modenhedsgrad og dens i mange kredse ikke overvundne tendens til »Schaukelpolitik«, og at han har ønsket at give sine landsmænd en fastere tilknytning til vesterlandet, ja, en slags vesterlandsk fædreland til erstatning for et tabt tysk enhedsrige.

Her er Adenauer imidlertid kommet ind i et besynderligt dobbeltspil, som i grunden er karakteristisk for schizofrenien i tysk politik. Det har fra begyndelsen været klart for enhver logisk tænkende, at grundlæggelsen af den vesttyske stat i 1949 ikke kun var den interesse- og magtpolitiske kon-

Valgene til forbundsdagen i Bonn.

	1949			1953			1957			1961		
	Stemmer			Stemmer			Stemmer			Stemmer		
	Ialt	Pct.	Mandater	Ialt	Pct.	Mandater	Ialt	Pct.	Mandater	Ialt	Pct.	Mandater
Kristelige demokrater	7.359.084	31,0	139	12.443.981	45,2	243	14.998.754	50,2	270	14.239.984	45,3	242
Socialdemokrater	6.934.975	29,2	131	7.944.943	28,8	151	9.490.726	31,8	169	11.406.253	36,2	190
Det frie demokratiske parti	2.829.920	11,9	52	2.629.163	9,5	48	2.304.846	7,7	41	4.009.988	12,8	67
Det tyske parti	939.934	4,0	17	896.128	3,3	15	1.006.350	3,4	17	–	–	–
Flygtningepartiet	–	–	–	1.616.953	5,9	27	1.373.001	4,6	–	–	–	–
Det fællestyske parti[1])	–	–	–	–	–	–	–	–	–	821.208	2,8	–
Det tyske rigsparti	429.030	1,8	5	295.739	1,1	–	307.310	1,0	–	264.186	0,8	–
Sydslesvigsk vælgerforening	75.388	0,3	1	44.585	0,2	–	32.260	0,1	–	25.444	0,1	–
Centrumpartiet	727.505	3,1	10	217.078	0,8	3	–	–	–	–	–	–
Bayernpartiet	986.478	4,2	17	465.641	1,7	–	–	–	–	–	–	–
Kommunistpartiet	1.361.706	5,7	15	607.860	2,0	–	–	–	–	–	–	–
Det økon. genrejsningsparti	946.703	4,0	12	318.475	1,2	–	–	–	–	–	–	–
Den tyske fredsunion	–	–	–	–	–	–	254.071	0,8	–	607.836	1,9	–
Det tyske fællesskab	–	–	–	–	–	–	–	–	–	26.906	0,1	–
Andre partier	1.141.647	4,8	3	70.726	0,3	–	118.628	0,4	–	–	–	–
	23.732.370	100,0	402	27.551.272	100,0	487	29.885.946	100,0	497	31.401.805	100,0	499

[1]) Sammenslutning af Det tyske parti og Flygtningepartiet.

sekvens af Tysklands nederlag og deling, men også (omend uudtalt) skulle manifestere den varige grænsedeling mellem Sovjetunionens erobring af Østtyskland og vestmagternes erobring af Vesttyskland. Og stod dette ikke alle tyskere klart fra begyndelsen, så måtte det i hvert fald være gået op for dem, da forbundsrepublikken i 1954 blev optaget i den atlantiske militæralliance. Siden da kan der ikke have hersket tvivl om, at Tysklands deling nu var definitivt fastslået.

Vestmagterne bærer naturligvis deres del af skylden for forvirringen i den tyske tænkning, eftersom de i traktaten om forbundsrepublikkens optagelse i NATO betegnede »Tysklands enhed« som en principiel bestanddel af deres politik og i alle deres senere deklarationer har forpligtet sig til at arbejde for den tyske genforening. Men den tyske forvirring skyldes i langt højere grad Bonn-regeringens, Adenauers og de vesttyske regeringspartiers egen politik, som på den ene side konsekvent og effektivt forfulgte det mål at indkorporere forbundsrepublikken stærkest muligt i den vestlige militæralliance og på den anden side uafladeligt fremstillede »den vestlige integration« som ikke bare fuldkommen forenelig med genforeningen, men også som en regulær forudsætning for og en fremskyndelse af den nationale samling. I dette dobbeltspil bandt Adenauer sig til efterhånden også for tyskerne gennemskuelige løfter om Tysklands genforening og om »befrielse af landsmændene i øst«, tilbagetrængning af kommunismen fra Østtyskland og tilmed genvindelse af de tabte landområder øst for Oder-Neissegrænsen.

Adenauers forestilling om genforeningen bestod i et drømmespil om Østtysklands indkorporering i Vesttyskland uden erkendelse af de samfunds- og magtpolitiske ændringer i Østeuropa. Kanslerens illusionsnummer brød for alvor sammen, da Moskva og Walter Ulbricht den 13. august 1961 spærrede Berlins sektorgrænse og dermed på den hidtil mest eklatante måde understregede den magtposition, som er den fysiske baggrund for kravet om en tysk fredstraktat og en nyordning af Vestberlins forhold. Den 13. august 1961 gik Bonn-regeringens og da først og fremmest kanslerens politiske schizofreni i genforenings-spørgsmålet op for så store dele af den vesttyske befolkning, at der ved forbundsdagsvalget en måned senere indtraf et stemningsomsving, som indebar et ganske kraftigt mistillidsvotum fra vælgerflertallet til den gamle kansler (se oversigten side 162).

Der er hos store dele af den vesttyske befolkning opstået en tillidskrise, som umiddelbart måtte have til følge, at Adenauers kristelig-demokratiske union for første gang gik tilbage, fordi kansleren gennem så mange år havde påtaget sig genforenings-forpligtelser, som han nu så notorisk ikke kunne opfylde.

Men det er derudover igen et typisk og givetvis ikke uventet træk i den tyske politiske tænknings spaltethed, at tillidskrisen vender sig imod Vesttysklands forbundsfæller og da i allerførste række mod De forenede

Stater, skønt det er Washington, som praktisk talt har skabt forbundsrepublikken og den materielle basis for landets genrejsning. Tillidskrisen er så dyb, at man fra mange sider taler om et amerikansk »dolkestød« eller »forræderi« mod Vesttyskland og den tyske genforening, og – igen en karakteristisk personlighedsspaltning i vesttysk politik – skønt Bonn-regeringen (så lidt som den østtyske regering) aldrig nogensinde har fremsat et *realistisk* forslag om Tysklands genforening, så må amerikanerne nu høre onde ord for, at præsident Kennedy synes at være inde på en omtænkning i Washingtons Tysklandspolitik i bestræbelsen på at redde vestmagternes og vesttyskernes egne *vitale* interesser i Vestberlin.

Allerede under valgkampen før forbundsdagsvalget den 17. september 1961 spillede denne nye tyske dolkestødslegende en rolle, specielt for det borgerlige oppositionsparti, det frie demokratiske parti, som da også opnåede en meget betydelig stemmefremgang på sine åbne angreb mod Adenauer og sine indirekte angreb på vestmagterne. Det er så en anden historie, at det frie demokratiske parti trods sine erklæringer om »aldrig mere« at ville indlade sig i en koalitionsregering under Adenauers ledelse alligevel efter valget optog koalitionsforhandlinger med selvsamme, og at resultatet heraf blev en borgerlig koalitionsregering mellem de kristelige demokrater og de frie demokrater.

DEN KRISTELIG-DEMOKRATISKE UNION

Konrad Adenauers vestlige orientering og den prioritet, han fra starten gav sin udenrigs- og alliancepolitik, har været en af de afgørende søjler i den kristelig-demokratiske unions position i det nye Vesttyskland og sammen med den materielle opgangslinje udgjort grundlaget for partiets egen fremgang.

Som det ser ud i dag, er den kristelig-demokratiske union og dens bayerske søsterparti »den kristelig-sociale union« en stærk og indgroet platform for det borgerligt-konservative og – for Bayerns, Rhinlandets og andre landsdeles vedkommende – udpræget klerikale samfundssyn, og den katolske indflydelse er en håndgribelig faktor i regeringens indenrigspolitik, ligesom Bonn-regeringens Europapolitik rummer meget stærke klerikale ingredienser og også af denne grund har været udsat for skarp modstand fra socialdemokratiets side.

Men konservatismen har ikke altid stået skrevet på de kristelige demokraters partibanner. Tværtimod eksisterede der inden for en række af partiets oprindelige landsorganisationer hos mange kristelige demokrater et udpræget socialliberalt for ikke at sige socialistisk synspunkt. Specielt var dette tilfældet hos kristelig-demokratiske ledere i Berlin og i Nordrhein-Westfalen, hvor som bekendt Ruhr-distriktet, Tysklands industrielle centrum, er beliggende.

Her mente adskillige kristelig-demokratiske foregangsmænd, som var udgået af den katolske arbejderbevægelse eller stod denne nær, at Tysklands sammenbrud og især tilintetgørelsen af storkapitalismens højborge frembød et element i en ændret social samfundsudvikling, der ikke var meget fjern fra det socialdemokratiske partis forestillinger om, hvordan Tyskland bedst kunne begynde forfra. Og da den kristelig-demokratiske unions forskellige länderorganisationer i den britiske okkupationszone sluttedes sammen og vedtog det første partiprogram – det såkaldte Ahlenerprogram efter købstaden Ahlen i Nordrhein-Westfalen –, kunne det på adskillige områder i den økonomiske politiks målsætninger være vanskeligt at skelne mellem kristeligt demokrati og socialdemokrati.

Forvandlingen indtraf, efterhånden som Konrad Adenauer som partiets landsformand fik drejet udviklingen hen i den retning, han ønskede. Siden da er der sket en gradvis og efterhånden stærk betoning af det konservativt-borgerlige og klerikale samfundssyn inden for partiet, omend den »socialistiske« gruppe ingenlunde er forstummet, men tværtimod efter forbundsdagsvalget i september i år påny har ladet høre fra sig, blandt andet med sine krav om en regeringskoalition mellem de kristelige demokrater og socialdemokraterne.

En sådan var allerede på tale efter det første forbundsdagsvalg i august 1949, men det lykkedes Adenauer at bevæge »den store koalition«s fortalere til at ombestemme sig eller i hvert fald opgive deres bestræbelser, og i stedet for en koalition, som utvivlsomt ville have præget Vesttysklands udvikling i en i mange henseender mere positiv, mere tolerant og mindre klerikal retning, kom det til Adenauers første regering mellem den kristelig-demokratiske union, det frie demokratiske parti og det nationalkonservative »tyske parti«.

Denne koalition gentoges efter valget i 1953, der blev Adenauers store valgtriumf, og udvidedes med det tyske flygtningeparti, som dengang syntes at skulle få en betydelig indflydelse. Men i 1956 kom det til skismaet mellem Adenauer og det frie demokratiske parti, som forlod regeringen, og ved valget i 1957 forsvandt flygtningepartiet fra skuepladsen i Bonn som følge af valglovens spærrebestemmelser, medens Adenauers parti til gengæld opnåede det absolutte flertal med 50 % af stemmerne og 270 af forbundsdagens 497 mandater.

Det er dette absolutte flertal, som gik tabt ved valget den 17. september i år, en begivenhed, der sammen med »Adenauer-oprøret« hos de frie demokrater og delvis også inden for den kristelig-demokratiske union forklarer de store vanskeligheder under regeringsforhandlingerne i Bonn.

Allerede ved det første forbundsdagsvalg i 1949 kunne de kristelige demokrater henvise til en række positive resultater af deres såkaldte sociale markedsøkonomi, som denne var præget af den daværende leder af øko-

mirådet for de tre vestlige okkupationszoner, professor Ludwig Erhard.

I den socialdemokratiske kritik af Erhards økonomiske politik har man kunnet høre, at den begunstigede storindustrien, big business og den økonomiske magtkoncentration. Det har den unægtelig også gjort, og blandt de kristelige demokraters egne »socialister« er det påpeget, at den sociale markedsøkonomi ikke var nogen socialt retfærdig økonomisk politik, omend den ved at åbne feltet frit for det private initiativ og den uindskrænkede markedskonkurrence skabte den »interesse« hos erhvervslivet, som fik udtryk i foretagsomhed, investeringer, produktionsforøgelse og stigende eksport.

Følgen af dette var, at der i perioden mellem pengereformen i 1948 og forbundsdagsvalget 1949 kom forbrugsvarer – dyre forbrugsvarer – på markedet, og at beskæftigelsen steg betydeligt. Marshallhjælpen og De forenede Staters øvrige hjælpevirksomhed var dog mindst lige så afgørende som Erhards »sociale markedsøkonomi«, og snart efter fulgte det for vesttyskerne store lykketræf, Koreakrigen, som fremkaldte en enorm efterspørgsel efter industrivarer fra Vesttyskland. På denne måde supplerede de ydre og indre faktorer hinanden og bidrog til den økonomiske højkonjunktur, som har præget Vesttyskland indtil i hvert fald midten af indeværende år, og som ved valget i 1953 resulterede i det vældige politiske jordskred for Adenauers parti.

Der gik dengang et Adenauer-sus over Vesttyskland. Ikke kun økonomisk, men også udenrigspolitisk kunne Bonn-regeringen påvise en række strålende sejre. I den amerikanske politik stod Vesttyskland som den potentielt og ideologisk bedste og stærkeste og mest pålidelige forbundsfælle, udsigterne for forbundsrepublikkens optagelse i det vestlige samarbejde var lyse, og beslutningen om landets genoprustning satte den foreløbige krone på Adenauers værk.

Men da var den kristelig-demokratiske union forlængst blevet et konservativt-borgerligt og i udstrakt grad klerikalt parti, som åbent støttedes af den katolske kirke og blandt andet af denne grund havde held til at vinde hundrede tusinder af stemmer blandt arbejderne og navnlig arbejderhustruerne i Ruhr- og Rhinlandet. I de helt katolske landområder som Bayern og Rheinland-Pfalz kom partiet op på stedvis 70 og 80, ja 90 % af stemmetallene, og det lod til, at Adenauers træer skulle vokse lige ind i himmelen. Ganske overdådig var partiets triumf i 1957, som i den grad befæstede kanslerdemokratiet, at adskillige kristelige-demokrater erklærede deres parti for at være selve statspartiet, medens det socialdemokratiske oppositionsparti pådrog sig et alvorligt valgchock og indstillede sig på en evighedsrolle som opposition.

Kanslerdemokrati er jo den særlige form for demokrati, som er stipuleret i Vesttysklands grundlov, og som uvilkårligt måtte få sin egen og ganske

specielle karakter under ledelse af en kansler som Konrad Adenauer. Såkaldte »stærke demokratier« er desværre i mange tilfælde pseudonym for, at de demokratiske traditioner i det pågældende land er svage og underudviklede. Selv med den bedste vilje vil næppe mange kunne påstå, at der efter Hitler-Tysklands nederlag blandt tyskernes flertal eksisterede et brusende krav om demokrati, eller at der i de forløbne år er foregået en så gennemgribende demokratiseringsproces, at man i den vestlige verden føler sig fuldkommen overbevist om demokratiets grundmurethed i forbundsrepublikken.

Der er foregået en betydelig og i mange retninger tilfredsstillende udvikling, og der er mange lyspunkter at pege på – såsom oparbejdelsen af en partipolitisk uafhængig og demokratisk presse og skabelsen af en moderne samfundslitteratur, hvis demokratiske sindelag imidlertid er lige så bemærkelsesværdigt som dens skepsis til den nye vesttyske øvrighedsstat og kanslerdemokratiets manøvrer med landets parlamentariske institutioner og spilleregler.

Spørgsmålet er, om det ikke havde tjent Vesttyskland bedre, hvis det i stedet for en »stærk kansler« havde haft en regeringschef, som eksemplificerede demokratiets sindelag og den politiske og åndelige tolerance. Kanslerdemokratiet blev nok identisk med materiel fremgang og udenrigspolitisk sukces, med produktionsrekorder og »økonomisk mirakel«, men også med majorisering af det parlamentariske mindretal, med intolerance over for politiske modstandere og med en alt for villig tolerance over for reaktionære og delvis udemokratiske kræfter og strømninger, hvorunder forhenværende fremtrædende nazister fik alt for stor bevægelsesfrihed. Det blev også identisk med politisk heksejagt, med mundkurve-paragraffer og med forsøg på at indskrænke den ellers så dyrekøbte presse- og ytringsfrihed.

Kritikken mod denne skæve samfundsudvikling er ikke mindst kommet fra en del af de kristelige demokraters egne rækker, men fik aldrig den fornødne virkning. Et af de voldsomste udbrud af kansler-kritik stod i forbindelse med Adenauers adfærd i foråret og sommeren 1959, da han først besluttede at kandidere til embedet som landets præsident og senere trak sin beslutning tilbage, fordi han misbilligede den mand – professor Ludwig Erhard –, som partiets flertal ønskede udpeget til hans efterfølger på kanslerposten. Trods Adenauers for demokratiet notorisk skadelige adfærd kunne partiet ikke bekvemme sig til at gøre det, et flertalsparti i et demokratisk land måtte have gjort – man valgte at redde partiets enhed under den autoritære partileders tugt i stedet for at redde respekten for den parlamentariske og politiske kultur, som kom stærkt svækket ud af prøven.

Et andet berømt tilfælde er Adenauers forsøg på at skabe et statsligt, ensrettet fjernsynsmonopol. I dette tilfælde blev kansleren under en forfatningsproces sat på plads af forfatningsdomstolen, der på flere måder har

vist sig at være et korrektiv til statsmagtens enevældige bestræbelser – ofte et mere effektivt korrektiv end parlamentet i Bonn. Adenauer har selv under den seneste valgkamp betegnet »snuheden« som et væsentligt træk i sin karakter og et vigtigt instrument i en politisk leders manøvreringskunst. Dermed gav han pånyt dokumentation for oppositionens og kritikernes uvenlige, men ikke ubegrundede konstatering af, at Adenauers personlige forhold til demokratiet er af den art, at det nok giver magtpolitisk gevinst til ham selv, men undergraver tilliden og svækker demokratiseringen.

Det bemærkelsesværdige er dog, at det ikke var spørgsmål i forbindelse med den politiske kultur og de demokratiske omgangsformer, men Adenauers fiasko i den nationale politik, som den 17. september 1961 fremkaldte et betydeligt frafald hos de kristelig-demokratiske vælgerskarer.

DET VESTTYSKE SOCIALDEMOKRATI

Hvordan kunne det da gå til, at de vesttyske socialdemokrater, som siden 1949 i den grad har bekæmpet Adenauers politik og brændemærket hans autoritære holdning til parlament, partier og demokratiske spilleregler, sluttelig kapitulerede for kanslerens udenrigspolitik og efter valget viste sig meget ivrige efter at komme ind i en samlingsregering med Adenauer?

Socialdemokratiet er det eneste eksisterende vesttyske parti, som er fulgt med over fra fortiden til nutiden, det eneste parti, som med bevarelse af sine traditioner og med nogenlunde bevarelse af sin organisation satte fodfæste i Vesttyskland efter krigen. Alle de øvrige partier er nye og utraditionelle, selv om eksempelvis det frie demokratiske parti, men kun lidet med rette, påberåber sig ahner hos den tyske liberalisme i det forrige århundrede.

I 1945 begyndte socialdemokratiet, hvor det var blevet tvunget til at ophøre, da Hitler kom til magten og sendte dets folk i koncentrationslejr eller tvang dem til at emigrere. Kurt Schumacher, som selv havde oplevet SS-statens brutalitet på sin krop, genoprettede i månederne efter det tyske nederlag det socialdemokratiske hovedkvarter i Hannover. Tiden syntes moden til »det store spring fremad« for det tyske socialdemokrati.

Der blæste en for den politiske venstreorientering gunstig vind over Europa, og selv i borgerlige kredse – jævnfør den »socialistiske« fløj i det kristelig-demokratiske parti – var sindene modtagelige for en politisk og økonomisk nyorientering. Især måtte Labours store valgsejr i England virke inspirerende på de tyske partifæller. De to partiers programmer var også i mange henseender identiske. De krævede nationalisering af grundstofferne og nøgleindustrierne – kulminerne og stålværkerne –, de ønskede at socialisere bank- og forsikringsvæsnet, og de ville i den demokratiske socialismes tegn give samfundet en social ansigtsfornyelse.

Men man har lov til at sige, at Labours realisering af valgprogrammet i 1945 blev et alvorligt handicap for de tyske socialdemokrater, da det i 1949 var disses tur til at hverve stemmer for det socialistiske eksperiment. Socialiseringen af kulminerne og stålindustrien i England mødte kamp og modstand, og uerfarenhed, begyndervanskeligheder og bureaukratisme førte til »tekniske uheld«, som slog tilbage på de tyske socialdemokraters agitation. De borgerlige partier i forbundsrepublikken var ikke sene til at udnytte den britiske nationaliserings påståede fiasko, og man hørte allerede dengang røster, som gjorde gældende, at socialdemokraternes økonomiske politik ville føre til Vesttysklands bolchevisering.

Og så er sandheden dog den, at det mere end nogen anden person og mere end noget andet parti var Kurt Schumacher og de vesttyske socialdemokrater, som standsede kommunismens forsøg på at vinde de vesttyske arbejdere – samt naturligvis de østtyske kommunister selv. De borgerlige partier, som var blevet tilladt i Østtyskland, gik til at begynde med ganske langt i deres appeasement over for den sovjetrussiske okkupationsmagt, og selv efter tvangs-sammenslutningen af det østtyske socialdemokrati og Ulbrichts kommunistiske parti til »det socialistiske enhedsparti« var der kristelige demokrater, som holdt gode miner til spillet.

I Ruhrdistriktet havde nøden, forvirringen og arbejdsløsheden gjort mange arbejdere modtagelige for kommunismen. Det var på et tidspunkt, da det kommunistiske parti nød respekt og ved forskellige lejligheder ligefrem blev foretrukket af okkupationsmagterne, fordi det kunne opvise de fleste resultater af underjordisk modstand mod naziregimet og – tillige med socialdemokraterne – de fleste folk med »hvide veste«. Var man kommunist, kunne man jo umuligt have været nazist, ræsonnerede mange allierede embedsmænd, som forestod afnazificeringen i de vestlige okkupationszoner. Senere har man jo, især i den amerikanske zone, været ude for den tankegang, at tidligere nazister umuligt kunne være kommunister og derfor var anvendelige i den kolde krig mod Sovjetunionen.

Kurt Schumacher var den, som skarpest og hurtigst blev klar over den sovjetrussiske okkupationsmagts hensigter, når det gjaldt Stalins forsøg på at skabe en politisk og økonomisk tysk enhedsstat. Lederen for det daværende socialdemokratiske centraludvalg i Østtyskland, Otto Grotewohl, og en række andre østtyske socialdemokrater blev udstødt af partiet, da de gav efter for Ulbricht-gruppens overtalelsesforsøg og gik ind i det nye »socialistiske enhedsparti«.

Længe før den store kolde krig mellem øst og vest for alvor var kommet i gang, havde Kurt Schumacher slået alarm og nægtede i Hannover at modtage de udsendinge fra »det kristelig-demokratiske parti« i Sovjetzonen, som ønskede at rådslå med ham om en smidigere kurs over for den sovjetrussiske okkupationsmagt. Det var på dette tidspunkt de vesttyske

socialdemokrater, som stod for den mest kategoriske afvisning af enhver appeasement, men Kurt Schumacher gjorde sig ikke ligefrem populær hos de vestlige okkupationsmagter, og til hans advarsler og formaninger kom en ikke særlige føjelig holdning og en intellektuelt overlegen polemisk bidskhed, som ofte kunne såre.

Kurt Schumacher var kropsligt en invalid, som nærmest måtte bæres ind til møderne i forbundsdagen, men åndeligt var han en for tyske forhold ganske usædvanlig begavelse i efterkrigstidens Tyskland. Han var også i besiddelse af en viljestyrke og en udholdenhed, som måske ville have været i stand til at ændre Vesttysklands politiske udvikling, dersom han ikke i 1952 for tidligt var segnet for den svækkelse, hans helbred havde fået i koncentrationslejren. Men Schumacher var som udfordrer en meget impulsiv natur. Hans socialisme var lige så brændende som hos mændene i de første politiske arbejder-generationer, og hans afsky for storkapitalismen og de industriherrer, som sammen med Hitler havde kvalt den tyske arbejderbevægelse, var så stor, at han ikke var i stand til at pålægge sig den taktiske smidigheds bånd.

Lige så indgroet var hans had til klerikalismen, et had, der kom til udtryk, da han under valgkampen til det første forbundsdagsvalg i 1949 betegnede den katolske kirke som »Tysklands femte okkupationsmagt«. Socialdemokraterne regnede med, at denne udtalelse kom til at koste dem så mange stemmer, at de gik tabt af 15 mandater i Bonn-parlamentet.

Schumachers temperament var en enorm gevinst for sammenholdet og inspirationen i den socialdemokratiske funktionærgruppe, men til stor skade for den for partiet så nødvendige tillid hos det tyske borgerskab, som i Schumachers politiske agitation mente at se bekræftelsen på deres i forvejen veldisponerede onde anelser om socialdemokraterne som bolchevismens forposter.

Efterfølgerne tog de socialistiske og marxistiske dogmer i arv fra Schumacher, men ikke hans politiske talent, og for den snu Adenauer var det en let sag at intensivere dyrkelsen af den tyske middelstands socialistskræk og bruge den i angrebene på den socialdemokratiske partiformand Erich Ollenhauer. Og eftersom Adenauer havde succes i den ydre verden og på hjemmefronten støttedes gennem den materielle fremgang og den deraf følgende forbedring af arbejdernes reallønninger, måtte det for flere og flere tyskere se ud, som om kansleren også havde ret og oppositionen følgelig uret. I den økonomiske politik kunne de kristelige demokrater pege på uafladelig fremgang, og socialdemokraternes krav om socialisering af sværindustrien blev stadigt mere upopulære og sluttelig meget spagfærdige. Det var en melodi, som ikke førte til noget.

I den vesttyske udenrigspolitik begyndte det at se lige så slemt ud for det store oppositionsparti. Schumacher havde lagt for med sit nej til

Petersberg-overenskomsten i 1949, den første tysk-allierede aftale, som gav forbundsrepublikken politiske indrømmelser og løsnede lænkerne i vestmagternes demontage-politik. Senere fulgte det socialdemokratiske nej til oprettelsen af den vesteuropæiske kul-, jern- og stålunion – som blev forløberen til det vesteuropæiske fællesmarked – og til Vesttysklands oprustning.

Schumacher mente, at vesttyskerne her solgte sig til de allieredes magtinteresser og dermed også solgte chancerne for Tysklands genforening. Hændelsesforløbet har givet ham ret, selv om der savnes konkrete modbeviser for, at Vesttyskland ved at føre en afventende politik havde kunnet opnå opfyldelsen af det officielt højeste mål på regeringens og partiernes nationale dagsorden.

Udviklingen ude og hjemme gik socialdemokraterne imod, hvilket ikke nødvendigvis betød, at deres politik var den forkerte og Adenauers den eneste rigtige. Men Adenauers politik var den, som gav resultater. Socialdemokraterne allierede sig forgæves med »uden os«-stemningen, som i brede vesttyske kredse var den første reaktion på beslutningerne om forbundsrepublikkens oprustning. Deres forsøg som medbærere af »kampen mod atomdøden« var lige så forgæves, omend der i dette tilfælde syntes at være større tilslutning hos kredse uden for det socialdemokratiske vælgerkorps.

Mod socialdemokraternes – og de frie demokraters – protester vedtog regeringspartierne i begyndelsen af 1958 beslutningen om at udruste forbundsværnet med atomvåben i overensstemmelse med NATO's principielle krav herom. De 18 Göttingen-professorer, de tusinder af intellektuelle, socialdemokraterne, fagforeningerne og hundreder af evangeliske præster førte en forgæves kamp mod forbundskansler Adenauer. Den gamle kristelig-demokratiske partileder, som endnu i 1949 havde erklæret, at Tyskland for sin egen skyld behøvede en meget langvarig kontrol og aldrig igen burde bevæbnes, indtog nu den linje, at forbundsrepublikkens udrustning med atomvåben var en livsbetingelse for tyskerne og den frie vestlige verden, og at den, som satte sig op imod atombevæbningen, var en nar eller »noget endnu værre«. Forsvarsminister Strauss gik endda så vidt som at betegne enhver, der nægtede forbundsværnet »de mest moderne våben«, som en potentiel krigsforbryder.

På dette tidspunkt havde socialdemokraterne tabt det tredje forbundsdagsvalg, og en alvorlig krise opstod inden for partiets ledelse og funktionærstab. En omtænkning syntes uomgængelig.

Tendensen hos de allierede, i første række De forenede Stater, gik i retning af at gøre Vesttyskland til det stærkeste militære bolværk mod Sovjetunionen, og Moskvas politik virkede som en psykologisk stimulans for den militante antibolchevisme hos den overvejende part af den vesttyske befolk-

ning. På den politiske hjemmefront lå flertallet under for Adenauers magtudstråling og havde affundet sig med kanslerdemokratiet som en naturtilstand. Økonomisk nåede konjunkturerne op i rekordhøjder. Arbejdsløsheden kendtes snart kun af navn. Behovet for arbejdskraft var så stort, at Vesttyskland begyndte at importere industri- og landarbejdere fra Italien, Grækenland, Spanien og andre lande.

Og de vesttyske fagforeninger? De havde fået gennemført en vis medbestemmelsesret i industrien og førte en relativt tilbageholdende lønpolitik, som imidlertid på sin side har været medvirkende til, at priserne i forbundsrepublikken har kunnet holdes nogenlunde stabile. Fagbevægelsens forholdsvis svage position i Vesttyskland skyldes for det første, at kun en tredjedel af arbejdstagerne i erhvervslivet er organiseret, og for det andet, at den tyske Landsorganisation er en partipolitisk neutral bevægelse, som inden for sine rammer må føre en kompromispolitik mellem de forskellige konfessioner og politiske afskygninger. Dette giver organisationen en smallere basis og gør den mindre egnet som politisk forbundsfælle for socialdemokraterne, end tilfældet er i de nordiske lande og i Storbritannien.

Endelig måtte socialdemokraterne også se i øjnene, at var Adenauers genforeningspolitik slået fejl, så var deres det i ikke mindre grad, og dette skønt deres præmisser var diametralt forskellige fra regeringens. De hævdede, at Adenauers NATO-kurs, regeringens stærke bindinger til USA og Vesteuropa og senest den påståede nødvendighed af atom-oprustning svækkede Tysklands chancer for genforening. De mente, at en realistisk genforenings-politik måtte være baseret på, at kontakter blev optaget mellem de to Tysklande, og at der frem for alt behøvedes et initiativ fra den vesttyske regering, som i så mange år havde nøjedes med at skubbe ansvaret for genforeningen over på stormagterne og så, når der fra allieret side fremkom forslag og ideer om afspænding, gjorde sit bedste for at bremse disse.

Resultatet af den socialdemokratiske omtænkning blev synligt i efteråret 1959, da man vedtog et nyt principprogram, som afskrev de gamle socialistiske dogmer i den økonomiske politik. Man gik i praksis ind for Erhards »sociale markedsøkonomi«, det vil sige det frie initiativ, men forlangte dog offentlig kontrol med visse grene af sværindustrien og indskrænkning af den økonomiske magtkoncentration. Socialdemokraterne havde besluttet at ville være et »folkeparti« og sprænge den grænse på 30–32% af stemmerne, som hidtil havde hindret dem i at erobre den politiske magt i Bonn.

Omtænkningen fik endnu videre konsekvenser. I sommeren 1960 svingede partiet fuldstændigt om i sin udenrigspolitik og erklærede sig åbent for et samarbejde med Adenauer-regeringen om en fælles udenrigspolitisk kurs. Den almindelige højre-udvikling i Vesttyskland havde tvunget social-

demokraterne til at opgive deres Schumacher-linje og slå ind på en politik, som var mere i overensstemmelse med vælgerflertallets øjensynlige ønsker.

Socialdemokraterne ville være »borgerlige«. Og som udtryk herfor besluttede man at opstille Vestberlins overborgmester Willy Brandt – fra flygtningetiden en kender af den skandinaviske socialisme og en mand, som længe havde prædiket en liberalisering af partiledelsens kurs – som kanslerkandidat til forbundsdagsvalget den 17. september. Det var et forvandlet socialdemokrati, som gik til valg i håbet om at slå igennem hos middelstanden.

Men valgresultatet – 36,2 % af stemmerne mod 31,8 % i 1957 – bragte ikke det forventede politiske gennembrud for partiet. Det var en prestigefremgang, og under Willy Brandts ledelse nåede partiet for første gang i efterkrigstiden op over en tredjedel af stemmerne. Dog var det tydeligt, at middelstanden som helhed ikke havde ladet sig blidgøre af partiets programrevision eller dets udenrigspolitiske omsving.

Utvivlsomt skyldes valgfremgangen i særlig grad, at kanslerkandidaten Brandt symboliserede Vestberlins modstandskamp mod de sovjetiske trusler og krav i spørgsmålet om en ændring af byens status. For så vidt var der tale om et personligt tillidsvotum til Brandt, hvis forlangende om national samling om landets Tysklands- og udenrigspolitik vandt genhør hos mange vesttyskere, men ikke nok til at give dette forlangende den fornødne politiske slagkraft. På den anden side har Adenauers og andre kristelig-demokratiske lederes smudskampagne mod eks-emigranten Brandt været med til at »forskrække« borgerskabet – og til yderligere at nedbryde respekten for de politiske omgangsformer i Vesttyskland.

DE FRIE DEMOKRATER

1961-valgets egentlige sejrherre var det frie demokratiske parti, der kunne sætte stemmetallet op fra knap 8 til over 12 % og øge sit mandattal fra 41 til 67. Denne betydelige fremgang er dog snarere en konjunktursejr end et taknemligt svar fra 4 millioner vælgere på partiets politik i forbundsdagen.

Det frie demokratiske parti er en stærkt krydret blanding af liberale, nationalister, konservative, reaktionære og såvel eks- som nynazister. Partiet er det mest »føderalistiske« af alle eksisterende vesttyske partier – man møder tillidvækkende liberale grupper i Länder som Baden-Württemberg og Hamborg, temmelig tillid-svækkende nationalister i Saarlandet og Vestberlin og en blanding af socialliberale og halvnazistiske kredse i Nordrhein-Westfalen. Det er som følge heraf også det parti, som i tidens løb har været udsat for de voldsomste indre brydninger og er kommet levende igennem dem.

Der var et tidspunkt for nogle år siden, da det frie demokratiske parti

var lige ved at sprænges totalt som følge af den nazistiske underminering af partiorganisationen i Nordrhein-Westfalen. Senere fulgte – igen i Nordrhein-Westfalen – den ungdemokratiske gruppes oprør mod de kristelige demokrater, hvilket havde til følge, at partigruppen i forbundsdagen rebellerede mod Adenauers udenrigspolitik (og hans autoritære manerer over for det frie demokratiske parti som koalitionspartner) og besluttede at udtræde af Bonn-regeringen. Virkningen af dette var en langvarig indre uro. Partiet gik midt over, og en del sluttede sig til den kristelig-demokratiske union. For et par år siden lykkedes det dog at genoprette partiets enhed, og ved valget den 17. september 1961 syntes en vis ydre homogenitet at være fremtryllet for vælgerne.

Men det var dog udviklingen inden for den kristelig-demokratiske union og tillidskrisen omkring Adenauer, som gav det frie demokratiske parti en uventet chance, specielt efter begivenhederne i Berlin den 13. august 1961. Partiet førte sit felttog som et angreb på den gamle kansler, der åbenbart havde mistet jordforbindelsen med stemningerne hos millioner af mennesker i Vesttyskland. De frie demokrater var i stand til at udnytte utilfredsheden blandt talrige kristelige demokrater, som var kommet til den erkendelse, at Adenauer havde udspillet sin rolle og måtte overlade roret til en yngre, til antagonisten Erhard.

Partiet kunne også lukrere på den nationale trods- og stemningsbølge, som efter 13. august begyndte at brede sig blandt mange tyskere, og som udpegede de egentlige syndere blandt vestmagterne. Med dygtighed udnyttede partiformanden Erich Mende disse stemninger imod Adenauer og de allierede, medens han samtidig tilfredsstillede middelstanden og de industrigrupper, som står bag partiet og finansierer dets valgkampe, ved at tage klar afstand fra socialdemokraterne og fremstille sit parti som det eneste tilforladelige, borgerlige alternativ til Adenauer.

I den sociale og økonomiske politik står det frie demokratiske parti til højre for den kristelig-demokratiske union, og en koalition mellem disse to borgerlige partier opfattes af den vesttyske fagbevægelse som en risiko for en reaktionær udvikling, som truer landsorganisationens og arbejdernes interesser. Udenrigspolitisk er de frie demokraters holdning til gengæld meget uklar. Partiet har i en årrække ventileret en idé om en modificeret Rapacki-plan, men er veget tilbage for bindende erklæringer, når det kom til det punkt, da der skulle bekendes kulør. Partiet modsatte sig i 1958 beslutningen om Vesttysklands udrustning med atomvåben og hævdede dengang, at regeringens udenrigskurs indebar en national fare for Vesttyskland, men efter forbundsdagsvalget den 17. september har partiets kløe efter igen at komme til magten været så kraftig, at det også på dette punkt åd sine tidligere ord i sig.

Og hvad dets holdning til Adenauer angår, har partiformanden Erich

Mendes saltomortale-politik været det mest forbløffende cirkusnummer i vesttysk politik i mange år. Den samme mand, som måned efter måned hamrede sin »aldrig mere Adenauer«-parole ind i vælgernes bevidsthed, satte sig få dage efter sin valgsejr til forhandlingsbordet med Adenauer og erklærede sig villig til at gå ind i en koalition med den kristelig-demokratiske union under »den vesttyske Hindenburgs« ledelse.

Den enhed, som det var lykkedes Erich Mende at bringe i stand inden for det frie demokratiske parti, har allerede fået et nyt grundstød, og den rolle som »den tredje kraft« i Vesttyskland, partiet havde håbet på og efter valget syntes at være i stand til at udøve, bliver det nu Erich Mendes hovedpine at formidle inden for sit eget parti. Sjældent har man set en så rendyrket og umaskeret politisk og personlig opportunisme som den, der har karakteriseret Erich Mendes sig-sag-kurs før og efter 17. september, og den tilsyneladende renæssance, partiet opnåede ved valget, kan vise sig at være begyndelsen til et nyt indre forfald.

Adenauer har til gengæld atter manifesteret sin politiske og taktiske snuhed. Hans ønske om at få de frie demokrater med ind i regeringskoalitionen er dikteret af to ting: dels frygten for, at dette parti ellers ville blive en ikke ufarlig nationalistisk opposition, hvorfor det har været en nødvendighed for ham at belaste det med medansvaret for de kommende højst upopulære beslutninger og forholdsregler i forbindelse med Berlinkrisen – og dels det lige så gennemskuelige og logiske ønske om at bringe fornyet splittelse ind i koalitionspartiet og afsløre dets vaklen og uvederhæftighed hos partiets vælgere.

Hvad socialdemokratiet angår, véd Adenauer, at dette parti vil være en langt mere loyal opposition i udenrigspolitiske og nationale anliggender end det frie demokratiske parti, og at socialdemokratiet – efter først at være svinget om til Adenauers linje – næppe igen kan svinge tilbage til sin tidligere oppositionspolitik. Den gamle kansler har med andre ord opnået at binde både det frie demokratiske parti, som først sprællede i nettet, og det socialdemokratiske parti, som frivilligt selv gik i nettet uden at vinde nogen afgørende fordel herved.

DE ØVRIGE PARTIER

Kun tre partier er repræsenteret i forbundsdagen efter valget den 17. september. Det tyske parti, som i tolv år var en trofast koalitionspartner, led en sørgelig skæbne, da det kort tid før valget besluttede at vikle sig ud af det kristelig-demokratiske favntag og forsøge at etablere en nationalkonservativ front sammen med flygtningepartiet. De blev håbløst ofre for valglovens spærreparagraffer. Også det nazistiske »tyske rigsparti« er indtil videre ude af sagaen. Alle disse tre partier har måttet afgive stemmer til det frie demokratiske parti.

Det kommunistiske parti har været forbudt siden 1956, men forsvandt allerede ved valget i 1953 fra forbundsdagen. En nydannelse er »den tyske fredsunion«, som har overtaget socialdemokratiets tidligere pacifistiske politik og den 17. september var i stand til at præstere det ikke ubetydelige antal af 600.000 stemmer eller knap 2 % af den vesttyske vælgerbefolkning. Dette er så meget mere bemærkelsesværdigt, som neutralisme i Vesttyskland er gjort til noget nær en statsforbrydelse af en regering, for hvem den antibolchevistiske tænkning er blevet det elvte bud til befolkningen.

REGNINGENS SIDSTE DEL

Og dog er der i Vesttyskland efter 13. august sket noget, som ikke er ufarligt for Adenauers udenrigspolitik og for tillidsforholdet mellem Bonn og de tre vestmagter. Tolv års illusionspolitik i det tyske genforeningsspørgsmål er brudt sammen, og landet står over for den sidste del af regningen for den tabte krig. Regningen lyder på anerkendelse af Oder-Neissegrænsen og »den tyske demokratiske republik« og dermed Tysklands definitive deling.

Dette er i den ene eller anden form den uundgåelige pris, hvis Vestberlins frihed og byens frie forbindelsesveje til Vesttyskland skal reddes i forhandlinger mellem Moskva og vestmagterne. Den tyske opvågnen efter tolv års politisk drømmetilværelse kan få dybtgående konsekvenser hos store dele af befolkningen, som med rette vil kunne hævde, at Adenauers udenrigs- og militærpolitik førte til det modsatte af det, den udgav sig for at tjene, og heraf kan der igen opstå en så stor national bitterhed imod Washington og London, at det kan ryste tillidsgrundlaget. Kanslerens bedste medspiller er general de Gaulle. Allerede inden generalens magtovertagelse var det kommet til en afgørende tilnærmelse mellem Bonn og Paris, og inden for fællesmarkedet og den vesteuropæiske militærunion har Adenauer og præsidenten forskrevet sig bindende til hinanden, omend deres europæiske og atlantiske synspunkter i visse principielle henseender er modstridende.

Adenauers forvandling fra antipreussisk føderalist til vesttysk centralist har været forenet med hans stærke fornemmelse af at spille en historisk rolle som varetageren af en politisk sendelse til det tyske folk.

Nemesis vil, at han efter tolv års sendelse som fortaleren for styrkens politik og genforeningens illusion nu mener, at han alene er den, som kan få det vesttyske folk til at akceptere, at styrken nationalpolitisk kun bestod af ord, og at vilkåret er og hele tiden har været Tysklands deling.

I denne forstand kan der meget vel komme bekræftelse på en forudsigelse, som allerede i 1958, da Khrustjev gjorde sit store udspil i Berlin- og Tysklandsspørgsmålet, hævdede, at Berlin ville blive Adenauers politiske Stalingrad.